

II SEIMO POŽIŪRIS Į SANTYKIUS SU DIDŽIAJA BRITANIJA

DR. AUDRONĖ VEILENTIENĖ

*Kauno technologijos universitetas
Kaunas University of Technology
K. Donelaičio g. 73, LT-44029 Kaunas
El. paštas audrone.veilentiene@ktu.lt*

Santrauka

Straipsnyje analizuojamas II Seimo frakcijų požiūris į santykius su Didžiąja Britanija, paskolos geležinkeliams tiesti klausimo svarstymas, nagrinėjamos Vyriausybės pastangos gauti paskolą iš Anglijos ir bandoma nustatyti priežastis, lėmusias paskolos atsisakymą. II Seimo laikotarpiu Lietuva, nesutikdama su Vilniaus praradimu, buvo patekusi į politinę izoliaciją, todėl jai turėjo rūpėti, kaip pagerinti santykius su viena įtakingiausių Vakarų Europos šalių – Didžiąja Britanija. Buvo užmegzti tarpparlamentiniai ryšiai, bet II Seimo valdančioji dauguma – krikščionių demokratų blokas – vis dėlto balsavo prieš papildomą sąmatą geležinkeliams tiesti ir pavertė niekais kelerių metų Lietuvos Vyriausybės ir diplomatų pastangas gauti paskolą iš Anglijos vyriausybės. Straipsnyje daroma išvada, kad paskolos iš Didžiosios Britanijos atsisakymas pakenkė valstybių tarpusavio santykiams.

Reikšminiai žodžiai: Seimas; frakcija; opozicija; paskola; geležinkeliai.

Ivadas

II Seimo laikotarpiu Lietuva, nesutikdama su Vilniaus pradimu, buvo patekusi į politinę izoliaciją, iš kurios bandė išstrūkti. 1923 m. birželio 5 d. sveikindamas II Seimą, Lietuvos Respublikos Prezidentas Aleksandras Stulginskis paminėjo užsienio politikos problemas: nesutarimus dėl sienos su Lenkija, protestą prieš Ambasadorių konferencijos 1923 m. kovo 15 d. sprendimą priskirti Vilniaus kraštą Lenkijai ir dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos¹. Tarpukariu Lietuvos užsienio politiką lėmė Vilniaus klausimas. Nusivylę Antantės ir Tautų Sąjungos politika Lietuvos atžvilgiu, politikai nutarė pakeisti Lietuvos tarptautinę orientaciją į Vokietijos–SSRS bloką, tačiau kyla klausimas, ar visos galimybės buvo išnaudotos.

Analizuojant šią temą remtasi pagrindiniu šaltiniu – II Seimo stenogramomis, taip pat panaudota Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos (toliau – LVLS) frakcijos ir centro komiteto posėdžių protokolų medžiaga, esanti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (LMAB RS, f. 199), Susisiekimo ministerijos dokumentai, esantys Lietuvos centriname valstybės archyve (LCVA, f. 386), partijų laikraščių straipsniai ir amžininkų atsiminimai. Taip pat straipsnyje panaudotos studijos apie to laikotarpio politinę situaciją ir monografijos apie politinius veikėjus.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti II Seimo frakcijų požiūrį į santykius su Didžiąja Britanija ir paskolos geležinkeliams tiesti klausimą, nustatyti, kokios priežastys lėmė paskolos atsisakymą, išsiaiškinti, ar paskolos iš Didžiosios Britanijos atsisakymas nepakenkė valstybių tarpusavio santykiams. Chronologinės ribos – 1923–1926 m.

Tyrimo metodai: aprašomasis, analizės ir lyginamasis.

¹ *II Seimo stenogramos*. 1-asis posėdis, 1923 m. birželio 5 d.

II Seimo frakcijų požiūris į santykius su Anglija

1923 m. birželio 30 d. 9-ajame II Seimo posėdyje Ministras Pirmininkas Ernestas Galvanauskas perskaitė Ministrų kabineto deklaraciją. Užsienio politikos srityje jis išvardijo objektyvias jėgas, kurios veikia užsienio politiką, – tai yra šalies geografinė padėtis, praeitis (istorija), valstybės interesai. Vienu iš svarbiausių interesų jis įvardijo tarptautinės taikos palaikymą. Konkretizuodamas santykius su atskiromis valstybėmis Ministras Pirmininkas išreiškė siekį sudaryti Baltijos valstybių sąjungą, kad šių valstybių bendradarbiavimas būtų glaudesnis, pabrėžė, kad Vyriausybė lauks didesnio Seimo susidomėjimo ir bendradarbiavimo vaduojant Vilniaus kraštą iš Lenkijos okupacijos, pažadėjo išspręsti Klaipėdos klausimą, atsižvelgiant į Steigiamojo Seimo nutarimą².

Diskusijose dėl Ministro Pirmininko deklaracijos frakcijų lyderiai išsakė savo požiūrį į Lietuvos užsienio politikos uždavinius. Kaip ir ankstesniuose seimuose, II Seime krikščionių demokratų blokas ir LVLS frakcija deklaravo orientaciją į Angliją ir Baltijos valstybes, nors neoficialiai buvo svarstomi ir kiti tarptautinės orientacijos variantai.

1923 m. rugsėjo 16 d. straipsnyje „Užsienio svečiams apsilankius“ Jonas Vileišis, rašydamas apie Anglijos Parlamento delegacijos vizitą, siūlė orientuotis į Didžiąją Britaniją ir Skandinavijos valstybes³. Jo nuomone, pakeisti užsienio politikos kryptį trukdo Seime vyraujanti krikščionių demokratų dauguma, kuri linksta į katalikiškąsias Prancūziją ir Lenkiją. Taip pat J. Vileišis kritikavo lavravimo politiką, dėl kurios Lietuva atsidūrė politinėje izoliacijoje.

1923 m. lapkričio 21 d. LVLS centro komiteto posėdyje buvo svarstoma Lietuvos užsienio politika. Dalyvavo Lietuvos diplomatinio korpuso nariai Tomas Naruševičius, Jurgis Baltrušaitis, Vaclovas Sidzikauskas, Ignas Jurkūnas-Šeinius, Seimo nariai Kazys Grinius, Zigmas Toliušis,

² *II Seimo stenogramos. 9-asis posėdis, 1923 m. birželio 30 d.*

³ J. P-tis [J. Vileišis]. Užsienio svečiams apsilankius. *Lietuvos žinios*. 1923, rugsėjo 16, p. 1.

Aleksandras Tornau, Antanas Sugintas ir centro komiteto nariai⁴.

T. Naruševičius siūlė tarp Antantės šalių rasti valstybę, kuri remtų Lietuvą. Jis neabejojo, kad tokia valstybė yra Anglija, nes ji nori turėti įtakos Baltijos valstybėse ir neleisti Rusijai sustiprėti. Lapkričio 22 d. LVLS centro komiteto posėdyje, kuriame dalyvavo centro komiteto nariai Mykolas Sleževičius, J. Vileišis, Balys Žygelis, Kostas Kregždė, Felicija Bortkevičienė, Kazys Ralys, Jonas Staugaitis, Vladas Lašas; frakcijos prezidento nariai Zigmas Toliušis, A. Sugintas, A. Tornau; Santaros centro komiteto narys Jonas Pranas Aleksa, vidaus reikalų ministras Karolis Žalkauskas; diplomatai T. Naruševičius ir Jurgis Baltrušaitis, priimtos nuostatos svarbiausiais užsienio politikos klausimais:

1. Dėl Vilniaus ir Klaipėdos klausimų:

- 1) neužmegzti jokių santykių su Lenkija, kol nebus išspręstas Vilniaus klausimas, ir griežtai priešintis bet kokioms deryboms su Lenkija;
- 2) nesutikti, kad Lenkija turėtų savo atstovą Klaipėdos uoste;
- 3) nevilkinti Klaipėdos klausimo Tautų Sąjungoje.

2. Dėl užsienio politikos krypties:

- 1) orientuotis į Angliją;
- 2) siekti Baltijos valstybių sąjungos sudarymo;
- 3) laikytis „griežto autoriteto“ (gali būti, kad LVLS turėjo galvoje neutralitetą) SSRS ir Vokietijos atžvilgiu.

Lietuvos socialdemokratų partija (toliau – LSDP) taip pat ragino pasinaudoti proga ir pagerinti santykius su Anglija, kol valdžioje yra leiboristai. Leiboristui Jamesui Ramsay Macdonaldui tapus Didžiosios Britanijos Ministru Pirmininku, 1924 m. sausio 25 d. Seimo LSDP frakcija išsiuntė sveikinimo telegramą ir gavo padėką iš Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijos⁵. „Socialdemokratė“ autorius, pasivadinęs V. R., rašė, kad Lenkija, susidarius J. R. Macdonaldo kabinetui, jo pasveikinti į Angliją pasiuntė socialistų delegaciją ir pakeitė pasiuntinį, kad

⁴ LVLS CK posėdžio protokolas 1923 m. lapkričio 21 d. *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAB RS). F. 199–32, lap. 19.

⁵ Telegrama R. Makdonaldui. *Socialdemokratas*. 1924, sausio 31, p. 1; R. Makdonaldo atsakymas. *Socialdemokratas*. 1924, vasario 21, p. 1.

igytų Varšuvai palankesnę užsienio politiką, nes ruošėsi išspręsti Klaipėdos klausimą. Tuo metu Lietuva pasiuntė krikščionių demokratą Valdemarą Čarneckį, kuris, autoriaus manymu, visai netinkamas, kai Londone socialistų valdžia, o Užsienio reikalų ministerija „rymo ir laukia rytojaus dienos“⁶.

Krikščionių demokratų bloke dėl geopolitinės orientacijos išsiskyrė kelios nuomonės, ir tai atsispindėjo Lietuvos krikščionių demokratų partijos (toliau – LKDP) laikraščio „Rytas“ publikacijose. 1923 m. gruodžio 30 d. numeryje autorius, prisidengęs slapyvardžiu *A-sis*, apibendrina Lietuvos užsienio politiką 1923 metais ir informavo, kad Vyriausybė „pasiryžo prie svarbaus žingsnio užsienio orientacijos kryptyje“⁷. Straipsnyje teigiama, kad Vyriausybė padarė viską, kad suartėtų su Latvija ir Estija, tačiau jos į Lietuvos pasiūlymus rimtai nežiūri ir savo ateitį mato sąjungoje su Lenkija. 1924 m. vasario 20 d. straipsnyje „Kuriuo gi keliu?“ autorius, pasivadinęs slapyvardžiu *Trakėnas*, nematė nieko blogo Vilniaus atgavimo siekti per Maskvą ir Berlyną, tačiau kartu pasisakė už 3-jų arba 4-ių Baltijos valstybių sąjungos sukūrimą bei draugystę su Anglija⁸ (tai gali būti J. Purickio straipsnis, nes jis pasisakė už orientaciją į SSRS ir Vokietiją, bet siekė išlaikyti gerus santykius su Anglija ir pritarė Baltijos valstybių sąjungos idėjai – *A. V. pastaba*).

1923 m. rugsėjo 5–8 dienomis Lietuvoje lankėsi Didžiosios Britanijos Parlamento delegacija⁹. Ją priėmė Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas, Prezidentas A. Stulginskis ir Seimo Pirmininkas Justinas Staugaitis. Delegacijos tikslas buvo užmegzti realius ekonominius santykius su Lietuva. Po to Anglijos parlamentarų delegacija lankėsi Latvijoje ir Estijoje. Krikščionių demokratų blokas ir LVLS suprato šio vizito reikšmę. Seimo Pirmininkas Justinas Staugaitis rugsėjo 18 d. posėdyje, Seimui susirinkus po atostogų, pareiškė, kad šis vizitas prisidės prie politinių ir ekono-

⁶ V.R. Kur užsienio politika. *Socialdemokratas*. 1924, vasario 7, p. 1.

⁷ *A-sis*. Mūsų užsienio politika 1923 metais. *Rytas*. 1923, gruodžio 30, p. 1.

⁸ *Trakėnas*. Kuriuo gi keliu? *Rytas*. 1924, vasario 20, p. 1–2.

⁹ Pirmoji vaišių diena. *Laisvė*. 1923, rugsėjo 7, p. 1; J. P-tis. [J. Vileišis]. Užsienio svečiams apsilankius. *Lietuvos žinios*. 1923, rugsėjo 16, p. 1.

minių ryšių su Anglija sustiprėjimo¹⁰.

Apibendrinus II Seimo frakcijų požiūrį į santykius su Anglija galima teigti, kad visos frakcijos teikė prioritetą santykiams su Anglija ir siekė juos pagerinti, tačiau publikacijos krikščionių demokratų spaudoje rodo, kad valdantysis blokas jau pradėjo ieškoti kitų galimybių esminiam Lietuvos užsienio politikos klausimui išspręsti.

Paskola geležinkeliams – būdas pagerinti santykius

Dar Steigiamojo Seimo frakcijų atstovai buvo įgalioję Vyriausybę ieškoti užsienio paskolos geležinkelių tiesimo reikalams. E. Galvanausko brolio Gedimino Galvos monografijoje rašoma, kad 1922 m. pradžioje Anglija buvo sutikusi duoti Lietuvai 3 milijonų svarų sterlingų paskolą 45-eriems metams, tačiau Lietuvos ūkininkų sąjungos (toliau – LŪS) atstovas Seime kunigas Juozas Vailokaitis pareikalavo naudotis Ūkio banko tarpininkavimu¹¹. E. Galvanausko Vyriausybė turėjo atsisakyti paskolos, nes tokiu atveju ji būtų labai padidėjusi, o nesutikusi su Juozo Vailokaičio pasiūlymu, nebūtų gavusi Steigiamojo Seimo pritarimo paskolai.

1923 m. lapkričio 12 d. Didžiosios Britanijos vyriausybė vėl nusprendė suteikti Lietuvai 1 milijono svarų sterlingų kreditą elevatoriams statyti ir naujiems geležinkeliams Kazlų Rūda–Tauragė ir Šiauliai–Kretinga tiesiti¹². Lietuvos Vyriausybė suprato, kad tai ne tik nauja rinka eksportui, bet ir pagalba tarptautinių santykių srityje. Dėl šios paskolos Lietuvos pasiuntinys Londone T. Naruševičius beveik 3 metus vedė derybas su Didžiosios Britanijos vyriausybe. Apie derybų raidą jis ne kartą darė pranešimus Seimo Užsienio reikalų ir kitose komisijose. 1923 m. birželio 29 d. T. Naruševičius tapo susisiekimo ministru E. Galvanausko Vyriausybėje ir aktyviai tęsė derybas dėl paskolos.

T. Naruševičiui vedant derybas dėl paskolos Londone, krikščionys

¹⁰ *II Seimo stenogramos*. 25-asis posėdis, 1923 m. rugsėjo 18 d.

¹¹ Galva, G. *Ernestas Galvanauskas: politinė biografija*. Čikaga, 1982, p. 230.

¹² V.K.R. Anglijos paskolos Lietuvai reikšmė. *Lietuvos žinios*. 1923, gruodžio 16, p. 1.

demokratai ėmė ieškoti kitų ekonominių grupių Anglijoje. 1923 m. pabaigoje iš Didžiosios Britanijos atvyko vienos ekonominės grupės atstovas Bernardas Hollandas su 2 inžinieriais, kurių tikslas buvo ištirti Lietuvos ekonominę padėtį ir susipažinti su geležinkelių tiesimo klausimu. Lietuvos darbo federacijos (toliau – LDF) atstovas Seime Kazys Ambrozaitis 1924 m. vasario 9 d. savo straipsnyje rašė, kad dėl LVLS ir T. Naruševičiaus veiklos šis verslininkas nebuvo tinkamai priimtas Vyriausybės atstovų, tačiau jį sutiko priimti Seimo Ekonominės komisijos pirmininkas kun. Jonas Steponavičius¹³. Grįžęs į Londoną B. Hollandas apie Lietuvos ekonominę padėtį informavo Didžiosios Britanijos Parlamento Ekonominės komisijos pirmininką, kuris parašė laišką Lietuvos Seimo Finansų ir biudžeto komisijos pirmininkui ir pareiškė, kad Anglijos ekonominės grupės labai susidomėjo Lietuva ir yra pasiryžusios jai suteikti ekonominę pagalbą. K. Ambrozaitis teigiamai įvertino B. Hollando pasiūlymą ir kritikavo T. Naruševičiaus veiklą Londone. Jis ragino Vyriausbę ir Seimą kuo greičiau spręsti užsitęsusį paskolos klausimą, nes, jo nuomone, Lietuvai reikia bent kelių geležinkelių ruožų susisiekti su Klaipėdos uostu, kad būtų patenkinti tranzito tarp Rytų ir Vakarų Europos poreikiai.

1924 m. sausio pradžioje „Trimitas“ pranešė, kad Vyriausybė gauna vieno milijono svarų sterlingų paskolą (apie 45 milijonus litų) geležinkeliams tiesti, ir nurodė reikalingas geležinkelių kryptis: Amaliai–Telšiai–Klaipėda ir Kazlų Rūda–Šakiai–Tauragė¹⁴. Straipsnyje teigiama, kad už paskolą Lietuva mokės 3 proc. palūkanų ir 5 proc. paskolai padengti, paskola bus išmokėta per 20 metų.

1924 m. kovo mėnesį sutarties projektą dėl paskolos iš Anglijos svarstė Seimo Finansų ir biudžeto, Užsienio reikalų ir Ekonominė komisijos ir pasiūlė savo pataisas¹⁵. Komisijos taip pat iš klausė, apsvaustė ir priėmė Vyriausybės parengtą geležinkelių tiesimo projektą. 1924 m.

¹³ Ambrozaitis, K. Diplomataų ligos ir mūsų ekonominio gyvenimo reikalai. *Rytas*. 1924, vasario 9, p. 1.

¹⁴ Anglų paskola Lietuvai. *Trimitas*. 1924, sausio 3, p. 6.

¹⁵ Kauno kronika. *Lietuva*. 1924, kovo 15, p. 6.

balandžio 14 d. Seimo posėdyje 1-uoju skaitymu buvo svarstoma valstybės pajamų ir išlaidų sąmata 1924 metams¹⁶. Pranešėjas – Finansų ir biudžeto komisijos pirmininkas kun. J. Steponavičius – pasiūlė Seimui priimti rezoliuciją, pritariančią Vyriausybės sumanymui iki 1927 metų nutiesti geležinkelių linijas Amaliai–Telšiai–Kretinga ir Kazlų Rūda–Šakiai–Tauragė bei pastatyti geležinkelių dirbtuves. LŪS atstovas kun. Juozas Vailokaitis pasiūlė diskusijas atidėti kitam posėdžiui, nes įstatymo projektas Seimo nariams išdalytas tik ši vakarą, o rezoliucijos projektas visai neišdalytas, todėl nespėta su juo susipažinti. Jo pasiūlymą palaikė dauguma Seimo narių.

1924 m. balandžio 15 d. Seimo plenumė diskutuojant dėl papildomos sąmatos geležinkeliams tiesti išryškėjo nuomonių skirtumai dėl Lietuvos ūkio politikos¹⁷. Nors finansų ministras Vytautas Petrusis įtikinėjo Seimą priimti projektą, dalis Seimo narių išsakė savo abejones dėl projekto tikslingumo. LSDP atstovas Kipras Bielinis klausė, ar teisingai parinktos geležinkelio linijos, manė, kad paskola gali būti per sunki našta, kuri gulės ant darbo žmonių pečių. LSDP nutarė balsuojant dėl geležinkelių projekto susilaikyti ir balsuoti prieš papildomų lėšų skyrimą. Kun. J. Vailokaitis suabejojo valstybės nepaprastųjų išlaidų tikslingumu ir nurodė, kad be geležinkelių tiesimo yra ir kitų reikalų – mokyklų statyba, žemės reformos vykdymas, savivaldybių rėmimas, Klaipėdos uosto tvarkymas, pramonės kėlimas. Jis pageidavo, kad Ministrų kabinetas pateiktų bendrą ekonominę programą artimiausiems 3–4 metams. Vakariniame posėdyje kalbėjęs Žydų frakcijos atstovas Joselis Roginskis aiškino, kad paskola bus sunki našta kraštui, kad daugiau kelti mokesčių negalima, todėl siūlė gražinti projektą komisijai dar kartą apsvarstyti¹⁸. Finansų ministrui V. Petrušui, susisiekimo ministrui T. Naruševičiui ir Ministrui Pirmininkui E. Galvanauskui įrodžius, kad paskolos našta Lietuvai bus pakeliama, tam pritarus Seimo Finansų ir biudžeto komisijos pirmi-

¹⁶ *II Seimo stenogramos*. 89-asis posėdis, 1924 m. balandžio 14 d.

¹⁷ *Ten pat*. 90-asis posėdis, 1924 m. balandžio 15 d.

¹⁸ *Ten pat*. 91-asis posėdis, 1924 m. balandžio 15 d.

ninkui kun. J. Steponavičiui, Seimas 1-uoju skaitymu priėmė papildomą sąmatą dėl naujų geležinkelių tiesimo.

Kunigo Juozo Vailokaičio interesai ir Seimo sprendimas

Balandžio 16 d. Seimo posėdyje tęsiant valstybės pajamų ir išlaidų sąmatos svarstymą, 2-uoju skaitymu kun. Juozas Vailokaitis pasiūlė grąžinti projektą komisijai, nes, jo manymu, iš pradžių reikia tiesti vieną geležinkelio liniją, o paskui – kitą. Be to, jis pasiūlė Seimui apsvarstyti ne rezoliuciją dėl paskolos, o pačią sutartį¹⁹. Jam paprieštaravo LSDP atstovas K. Bielinis, kuris įrodė, kad grąžinimas komisijai neturi prasmės, o sutartis bus pateikta Seimui ratifikuoti, kai ji bus pasirašyta. Seimo dauguma, LŪS balsuojant prieš, pritarė sąmatai.

Vėliau J. Vailokaičiui kilo mintis pakeisti Vyriausybės pasiūlytas geležinkelio linijas viena tiesia linija iš Kauno į Klaipėdą. „Lietuvos žiniose“ jis aiškino, kad vykstant deryboms dėl paskolos Anglija pareikalavo netiesti geležinkelio linijos per Klaipėdą, kuri dar nebuvo pripažinta Lietuvai, bet šiuo metu padėtis pasikeitė, todėl reikia pasirinkti patogiausią geležinkelio liniją, nors tektų sugaišti vieną sezoną. Kun. J. Vailokaitis paneigė liaudininkų kaltinimus, esą jis kliudo priimti Anglijos paskolą ir palieka Žemaitiją be geležinkelių dėl asmeninių išskaičiavimų²⁰. Vėliau „Lietuvos žinios“ pateikė informaciją iš Anglijos, kad kun. J. Vailokaitis vis dėlto buvo suinteresuotas pats tiesti geležinkeliu, nes buvo susitaręs su B. Hollandu ir vasario 22 d. prašė firmos „W. G. Armstrong Whitworth and Co Ltd“ paramos, tačiau firmos vadovas, sužinojęs, kad Lietuvos Vyriausybė veda derybas su Didžiąja Britanija, atsisakė J. Vailokaičio pasiūlymo²¹.

„Lietuvos žiniose“ pasirodė *Ataus* atsakymas kun. J. Vailokaičiui, ku-

¹⁹ *Ten pat.* 92-asis posėdis, 1924 m. balandžio 16 d.

²⁰ Vailokaitis, J. Seimo narys „Lietuvos žinių“ redakcijai. *Lietuvos žinios*. 1924, gegužės 24, p. 2.

²¹ Armstrongo laiškas Vailokaičiui. *Lietuvos žinios*. 1924, gegužės 31, p. 1.

riame teigiama, kad naujų geležinkelių linijų tyrimas užtruks mažiausiai vienerius metus, todėl vėliau Lietuva gali negauti paskolos iš Anglijos, nes paskola skiriama iš kiekvienais metais asignuoto Parlamento fondo. Autorius tvirtino, kad Vyriausybė suplanavo geležinkelius į Kretingą ir Tauragę ne dėl Anglijos reikalavimų, bet siekdama panaudoti Klaipėdos kraštą Lietuvos poreikiams²². Autorius buvo gerai informuotas, nes remdamasis konkrečiais skaičiais ir kilometrais atskleidė blogąsias kun. J. Vailokaičio pasiūlymo puses, ir aiškino, kad tokiu būdu Šiaurės Lietuvos plėtra atiduodama Latvijai, o Pietų – Vokietijai.

Vis dėlto kun. J. Vailokaičiui pavyko įtikinti visą krikščionių demokratų bloką, kad reikia tiesti tik vieną geležinkelį iš Kauno į Klaipėdą ir šiuos darbus atidėti tolesniam laikui, bet blokas, bijodamas visuomenės reakcijos, vilkino šio klausimo sprendimą. „Ryto“ publikacijos įrodinėjo T. Naruševičiaus parinktų geležinkelių linijų neekonomiškumą, per brangų tiesimą, aiškino, kad Anglija duoda tik 34 milijonus litų, o Lietuva turi pridėti dar 86 milijonus litų, už kuriuos galima ne vieną liniją nutiesti²³. Susisiekimo ministerijos inžinieriai Jonas Šimoliūnas, Pranas Stanaitis, Konstantinas Šakenis ir kiti (17 asmenų) parašė laišką „Ryto“ redaktoriui, kuriame aiškino, kad geležinkelio linijos parinktos dar prieš T. Naruševičiui tampant susisiekimo ministru, ir išreiškė pritarimą Vyriausybės numatytoms geležinkelio linijoms²⁴.

Žemaičiai, pasipiktinę Seimo krikščionių demokratų bloko elgesiu, siuntė telegramas Seimo frakcijoms, rengė protesto mitingus, reikalaudami neatidėliotino geležinkelio linijos Amaliai–Telšiai–Kretinga tiesimo. Į Kauną atvažiavusi Telšių apskrities ir miesto delegacija susitiko su Seimo Pirmininku kanauninku Justinu Staugaičiu ir kunigu Mykolu Krupavičiumi, kurie pažadėjo žemaičiams padėti. Telšių atstovas Seime kunigas Juozas Dagilis atvirai pasakė, kad negali pritarti jų reikalavimams, nes tai draudžia frakcijos disciplina, o kitas atstovas – Sikstas Riauka – pritarė kun. J. Vailokaičiui. Ministras

²² Atus. Atsakymas kun. Vailokaičiui. *Lietuvos žinios*. 1924, gegužės 24, p. 2.

²³ Mn. Naujų geležinkelių reikalui. *Rytas*. 1924, gegužės 13, p. 1.

²⁴ „Ryto“ laikraščio redaktoriui dėl „Ryto“ Nr. 108 iš 1924 05 13 str. „Naujų geležinkelių reikalui“. *LCVA*. F. 386, ap. 1, b. 344, lap. 46–47.

Pirmininkas E. Galvanauskas pareiškė, kad jei Seimas nepritaris Vyriausybės geležinkelių projektui, tai reikš nepasitikėjimą Vyriausybe, todėl reikės arba Seimą paleisti, arba atsistatydinti Vyriausybei²⁵. LVLS ir LSDP frakcijos pažadėjo žemaičių delegacijai balsuoti už geležinkelio tiesimą, o LKDP, LDF ir LŪS frakcijos pareiškė, kad pritaria kun. J. Vailokaičio pasiūlymui šiais metais geležinkelio netiesti. Delegacija įteikė išsamų ir motyvuotą pareiškimą Prezidentui, Ministrų kabinetui ir Seimo frakcijų prezidentams. Gegužės 24 d. į Kauną atvykusi Tauragės delegacija taip pat įteikė pareiškimą Ministrui Pirmininkui ir Seimo Pirmininkui, kuriame pranešama, kad Tauragės geležinkelio linija bus statoma, bet neaišku kada²⁶.

Birželio 6 d. Seimas nepatvirtino Ministrų kabineto pateiktos 1924 m. papildomos išlaidų sąmatos geležinkeliams tiesti, išbraukė iš biudžeto 16 milijonų litų, numatytų naujiems geležinkeliams, ir priėmė rezoliuciją dėl naujų geležinkelių linijų tiesimo, todėl E. Galvanauskas nutarė atsistatydinti. Ministras Pirmininkas buvo pasipiktinęs, kad Seimas net neperspėjo jo dėl naujos rezoliucijos priėmimo²⁷. „Ryte“ buvo paskelbtas Seimo nutarimas:

1) skubiai atlikti tyrimus, siekiant sujungti Kauną su Klaipėda artimiausiu keliu magistraline linija;

2) pirmiausia sujungti Telšius ir Plungę su Klaipėda, o Šakius su Kazlų Rūda vietinės reikšmės geležinkeliais;

3) šiems darbams galima paimti paskolą iš Anglijos dar šiais metais²⁸.

Laikraštyje buvo įrodinėjama, kad krikščionių demokratų blokas neatsisakė paskolos iš Anglijos, tačiau Lietuva, pasirinkusi naują liniją, sutaupys ne mažiau kaip 20 milijonų litų.

„Socialdemokrate“ buvo rašoma, kad paskola jau buvo paskirta, sutartis su Anglija išspausdinta, jų inžinieriai buvo apžiūrėję būsimųjų

²⁵ Žemaitis. Žemaičių rūpesčiai dėl geležinkelio. *Lietuvos žinios*. 1924, gegužės 25 d., p. 1.

²⁶ Tauragė reikalauja geležinkelio. *Lietuvos žinios*. 1924, gegužės 28, p. 1, 5.

²⁷ Ministrų kabineto posėdis 1924 m. birželio 6 d. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 397, lap. 151–154; Kun. Vailokaitis laimėjo. Ministerių kabinetas atsistatydina. *Lietuvos žinios*. 1924, birželio 8, p. 1.

²⁸ Inž. Geležinkelių tiesimo reikalas Seimui išsprendus. *Rytas*. 1924, birželio 18, p. 1.

geležinkelių linijas ir Kaune laukė sutarties pasirašymo. Straipsnyje padaryta išvada, kad „trilypis blokas, atmesdamas gelžkelių statybą, vienu rankų mostu pridirbo trilypių nesąmonių“²⁹. LSDP laikraštyje buvo kritikuojama, kad krikščionys demokratai, pasiūlę tiesti geležinkelius nuo Kazlų Rūdos iki Šakių ir nuo Telšių iki Kretingos, nori nuraminti žemaičius, o didelės naudos jie neduos, nes tam, kad geležinkeliai būtų naudingi, juos reikia sujungti su kitų geležinkelių mazgais.

Iš tikrųjų 1924 m. kovo 12 d. į Lietuvą iš Londono atvyko konsultacinės inžinierių firmos „Sir Alexander Gibb and partners“ inžinieriai A. G. Robertsas ir G. S. Popertas, kurie iki gegužės 19 d. tyrinėjo numatomas geležinkelio linijas ir išsiuntė išsamias ataskaitas į Londoną, kur buvo parengta sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Didžiosios Britanijos³⁰. Istorikė A. Gaigalaitė rašė, kad Anglijos vyriausybė reikalavo Seimo sankcijos, abejojo geležinkelio statybos tikslingumu Klaipėdos krašte, nors tuo metu buvo rengiama Klaipėdos konvencija, kuria oficialiai šis kraštas buvo pripažintas Lietuvai. Autorė padarė prielaidą, kad Anglija abejojo Vokietijos politika Klaipėdos atžvilgiu³¹.

Akivaizdu, kad Seimo narys J. Vailokaitis, viešai suabejojęs numatytų geležinkelių linijų naudingumu, paveikė krikščionių demokratų bloką, kad šis balsuotų prieš papildomą sąmatą Lietuvos geležinkeliams tiesti. Taip pat aišku, kad jis turėjo asmeninių interesų geležinkelio statybos srityje, ir, siekdamas jų, rizikavo valstybės interesais.

²⁹ N. Trilypio bloko trilypės nesąmonės. *Socialdemokratas*. 1924, birželio 12, p. 1.

³⁰ „Sir Alexander Gibb and partners“ laiškas T. Naruševičiui, Londonas, 1924 m. kovo 7 d. *LCVA*. F. 386, ap. 1, b. 344, lap. 19; Santrauka bylos apie atlyginimą „Sir Alexander Gibb“ už atliktus paruošiamuosius darbus ir patarnavimą vedant derybas paskolai Anglijoje. *LCVA*. F. 386, ap. 1, b. 344, lap. 42.

³¹ Gaigalaitė, A. Ernestas Galvanauskas tarptautiniame Klaipėdos ir Vilniaus problemų sukuryje (1922 09 28–1924 06 10). *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999, p. 115.

Naujosios Vyriausybės pastangos siekiant gauti paskolą

Birželio 11 d. LVLS lyderis M. Sleževičius, Prezidento A. Stulginskio pakviestas pasitarti dėl koalicijos su krikščionių demokratų bloku, pareikalavo:

- 1) priimti Vyriausybės geležinkelių tiesimo projektą ir Anglijos siūlomą paskolą;
- 2) suteikti 6 milijonus litų pašalpos savivaldybėms;
- 3) po Klaipėdos sutarties ratifikavimo Seime Klaipėdos krašte surengti rinkimus į Lietuvos Seimą;
- 4) neduoti pašalpų politinėms organizacijoms, kaip LŪS ir pan.³²

Krikščionių demokratų blokui buvo nepriimtinos LVLS sąlygos, todėl jis nutarė sudaryti Antano Tumėno Ministrų kabinetą iš krikščionių demokratų bloko narių. 1924 m. birželio 18 d. A. Tumėnas Seime perskaitė naujojo Ministrų kabineto deklaraciją. Užsienio politikoje jis pažadėjo remti Tautų Sąjungos autoritetą, tikėjosi užmegzti artimesnius santykius su Antantės valstybėmis, kai bus pasirašyta Klaipėdos konvencija, teigė, kad pirmiausia bus sprendžiamas paskolos sutarties su Anglija įgyvendinimas. Kiti uždaviniai – siekti suartėjimo su Baltijos valstybėmis, įgyvendinti sutartį su Rusija, išspręsti Vilniaus krašto problemą³³.

LVLS atstovas K. Grinius abejojo, ar krikščionių demokratų blokas, griaudamas demokratinę tvarką Lietuvoje, gali sulaukti tarptautinių demokratinių įstaigų palaikymo, priminė, kad patys krikščionys demokratai balsavo prieš paskolos iš Anglijos paėmimą, todėl Lietuva dabar yra izoliuota. Politikas tikino, kad naujasis užsienio reikalų ministras V. Čarneckis negalės išpildyti šių užsienio politikos uždavinių, aiškino, kad krikščionių demokratų blokas nerodė noro suartėti su Baltijos

³² Valstiečių liaudininkų sąlygos (Dėl Ministerių kabineto kriziaus). *Lietuvos žinios*. 1924, birželio 13, p. 2.

³³ *II Seimo stenogramos*. 111-asis posėdis, 1924 m. birželio 18 d.

valstybėmis ir neišspręs Vilniaus problemos. Be to, K. Grinius atkreipė dėmesį, kad posėdyje nedalyvavo nė vienas užsienio valstybių atstovas, ir pareiškė, kad naujoji Vyriausybė LVLS frakcijos pasitikėjimo negaus.

LSDP atstovas S. Kairys kritikavo krikščionių demokratų diktatūrą ir taip pat išreiškė nepasitikėjimą Vyriausybe. LVLS atstovas Z. Toliušis manė, kad krikščionys demokratai specialiai balsavo prieš geležinkelių tiesimo projektą ir paskolą iš Anglijos, nes norėjo suardyti koaliciją ir eiti prie diktatūros. Vyriausybė nepasitikėjimą išreiškė ir tautinių mažumų atstovai. Už pasitikėjimą Vyriausybė balsavo 41 Seimo atstovas – LKDP, LŪS ir LDF, prieš – 33 opozicijos atstovai³⁴.

Užsienio ministru tapęs V. Čarneckis Seimo Užsienio reikalų komisijai pažadėjo tęsti E. Galvanausko vykdytą užsienio politiką, pažymėdamas, kad gali keistis tik darbo metodai. Jo nuomone, Baltijos valstybės turėtų jungtis į sąjungą, Lietuvai reikia derinti savo politiką su tomis Vakarų Europos valstybėmis, kurių interesai sutampa su Lietuvos interesais. Ministras informavo, kad bus pasirašytos sutartys su Anglija ir JAV, daugiau dėmesio skiriama konsulatų sutvarkymui³⁵. LKDP atstovas A. Šmulskštys ir LŪS atstovas K. Jokantas pageidavo, kad Vyriausybė planingai tvarkytų ne tik eksportą, bet ir importą. M. Sleževičius kritikavo, kad žodžiai skiriasi nuo darbų, ir konstatavo, kad gadinami santykiai su Anglija. Diskusijoms pasibaigus, komisija balsų dauguma, 2 nariams – M. Sleževičiui ir Z. Toliušiu – susilaikius, priėmė rezoliuciją, kuria aprobavo užsienio reikalų ministro politiką³⁶. Naujasis užsienio ministras V. Čarneckis manė, kad Anglijos vyriausybės paskola naujiems Lietuvos geležinkeliams yra labai svarbi ir reikia ja pasinaudoti. Jis paaiškino, kad Anglijos visuomenės nuomonė palanki Lietuvai. Vykstant deryboms dėl geležinkelių padidėjo pasitikėjimas Lietuva, todėl deryboms pasibaigus laimingai, prasidėtų nauja naudingų ekonominių santykių era tarp Lietuvos ir Anglijos³⁷.

³⁴ *Ten pat.* 112-asis posėdis, 1924 m. birželio 20 d.

³⁵ Iš Seimo Užsienio komisijos. *Lietuvos žinios*. 1924, liepos 30, p. 3.

³⁶ Seimo Užsienio komisijoje. *Lietuvos žinios*. 1924, liepos 31, p. 3.

³⁷ Su p. Ministeriu Čarnekiu pasikalbėjus. *Rytas*. 1924, liepos 11, p. 1.

1924 m. birželio pabaigoje Lietuvos Seimo Pirmininko pavaduotojas, LŪS atstovas Kazimieras Jokantas ir LKDP frakcijos atstovas Leonas Bistras kartu su Latvijos ir Estijos parlamentarais lankėsi Didžiojoje Britanijoje Parlamento kvietimu. Delegacijos dalyvavo Parlamento posėdyje, iškilminguose Parlamento pirmininko, premjero J. R. Macdonaldo ir parlamentarų priėmimuose, parodose, operoje³⁸. Be oficialių priėmimų, buvo keletas pasitarimų dėl ekonominių santykių užmezgimo tarp Anglijos ir Baltijos valstybių. Lietuvos delegacijos nariai Užsienio reikalų komisijai pranešė, kad priėmimas buvo labai nuoširdus, o Anglijos parlamentarai, kurie anksčiau lankėsi Baltijos valstybėse, pasiūlė įkurti specialią komisiją santykiams su šiomis šalimis palaikyti³⁹.

1924 m. rugsėjo 19 d. laiške užsienio reikalų ministrui V. Čarneckiui Lietuvos atstovas Londone Kazys Gineitis rašė, kad po Anglijos prekybos palengvinimo patariamąjį komiteto posėdžio buvo pranešta, jog „Anglų valdžios sutikimas garantuoti paskolą galioja nepaisant linijų pakeitimo“⁴⁰. Rugsėjo 29 d. vėl atvyko Anglijos inžinierius A. G. Robertsas, kuris iki spalio 29 d. tyrė Lietuvos pasiūlytas naujas geležinkelio linijas ir užsiiminėjo veikla, neturinčia nieko bendro su geležinkelių statyba – tai yra Klaipėdos uosto, Ventos ir Dubysos kanalo, Šiaulių amunicijos sandėlių tyrinėjimu. Lietuvos Vyriausybė už atliktus tyrimus firmai „Sir Alexander Gibb and partners“ turėjo sumokėti 1 250 svarų sterlingų. Buvo pervaista 2 000 svarų sterlingų, tačiau Susisiekimo ministerija manė, kad nereikia mokėti firmai už neįgyvendintą sutartį, nurodydama, kad išlaidų apmokėjimas buvo numatytas iš paskolos ir įtrauktas į paskolos sutartį⁴¹. Tik sumokėjusi geležinkelių

³⁸ Seimo delegacijos atsilankymas Londone. *Lietuva*. 1924, liepos 8, p. 2.

³⁹ Seimo Užsienio reikalų komisijoje. *Lietuvos žinios*. 1924, liepos 27, p. 5; Seimo revizitas Anglijos parlamentui. *Rytas*. 1924, birželio 22, p. 3.

⁴⁰ K. Gineičio laiškas iš Lietuvos atstovybės Londone Užsienio reikalų ministrui V. Čarneckiui, 1924 m. rugsėjo 19 d. *LCVA*. F. 386, ap. 1, b. 344, lap. 39.

⁴¹ Santrauka bylos apie atlyginimą „Sir Alexander Gibb“ už atliktus paruošiamuosius darbus ir patarnavimą vedant derybas paskolai Anglijoje. *LCVA*. F. 386, ap. 1, b. 344, lap. 42.

linijų tyrinėjimo išlaidas, Lietuva gavo minėtos firmos raportus, parengtus Anglijos vyriausybei. Naujoje apyskaitoje numatyta bendra sąmatos kaina buvo 4 milijonai 248 tūkstančiai 180 svarų sterlingų, iš kurių tik 1,5 milijono suteiks Anglija ir 3 milijonus – Lietuva. Sąmata padidėjo beveik 1,5 milijono svarų sterlingų⁴².

1924 m. spalio 8 d. Anglijoje į valdžią atėjo konservatorių vyriausybė, vadovaujama Stanley Baldwino⁴³. Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Didžiojoje Britanijoje tapęs E. Galvanauskas toliau bandė derėtis dėl paskolos pinigais. 1925 m. birželio 2 d. pranešime V. Čarnekiui jis rašė: „Paskutinės 2 kliūtys, trukdžiusios paskolą geležinkeliams, t. y. linų byla su Tilden Smithu ir Alexander Gibb sąskaita, jau pašalintos: su Tilden Smithu 9 d. balandžio pasirašyta bylos likvidavimo sutartis, Sir Alexander Gibui įteikti ministerijos pervesti 2000 ir tuo patenkintas jo reikalavimas padengti dalį jo „out et pocket“ išlaidų“⁴⁴. Deja, Lietuvos diplomato pastangos buvo bevaisės, nes Anglijos politikai ir bankai nepasitikėjo Lietuvos ekonominėmis galimybėmis ir nenorėjo duoti paskolos pinigais⁴⁵.

Valdančiajam krikščionių demokratų blokui teko ieškoti kitų lėšų geležinkeliams tiesti. Vis dėlto 1926 m. gegužės 7 d. buvo atidaryta nauja geležinkelių linija Amaliai–Telšiai⁴⁶. Taip Vyriausybė norėjo įrodyti, kad ji pajėgia rūpintis „gyvaisiais krašto reikalais“.

⁴² Sir Alexander Gibb and partners apyskaita, pateikta Anglijos prekybai palengvinti patariamojo komiteto sekretoriui, 1924 m. gruodžio 12 d. *LCVA*. F. 386, ap. 1, b. 344, lap. 100–102.

⁴³ Stanley Baldwin. Prieiga per internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/Stanley_Baldwin>.

⁴⁴ Nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro E. Galvanausko raštas užsienio reikalų ministrui V. Čarnekiui, 1925 m. birželio 2 d. *LCVA*. F. 386, ap. 1, b. 344, lap. 138.

⁴⁵ Gaigalaitė, A. Ernestas Galvanauskas tarptautiniame Klaipėdos ir Vilniaus problemų sukuryje (1922 09 28–1924 06 10). *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999, p. 117.

⁴⁶ Amalių–Telšių geležinkelio atidarymas. *Lietuva*. 1926, gegužės 7, p. 1.

Išvados

1. 1923–1925 metais II Seimas deklaravo orientaciją į Angliją, todėl užmezgė ir palaikė tarpparlamentinius ryšius su Didžiosios Britanijos Parlamentu, tačiau ne visos bendradarbiavimo galimybės buvo išnaudotos.

2. Nežiūrint į Lietuvos ir Anglijos parlamentų bendradarbiavimą, krikščionių demokratų blokas nepasinaudojo proga pagerinti santykių su Didžiąja Britanija ir laikinai atsisakė jos vyriausybės siūlomos paskolos elevatoriams statyti ir geležinkeliams tiesti, teigdamas, kad reikia pakeisti numatytas geležinkelio linijas.

3. Siekdamas asmeninių interesų, Seimo narys Juozas Vailokaitis viešai suabejojo numatytų geležinkelių linijų naudingumu ir paveikė krikščionių demokratų bloką, kad šis balsuotų prieš papildomą sąmatą Lietuvos geležinkeliams tiesti.

4. Seimui atsisakius geležinkelių linijų finansavimo, Lietuva neteko Anglijos vyriausybės pasitikėjimo ir negavo tuo metu labai reikalingos paskolos.

5. Paskolos atsisakymas parodė, kad krikščionių demokratų blokas nesiejo Lietuvos ateities su Didžiąja Britanija ir nesitikėjo jos pagalbos sprendžiant Vilniaus klausimą.

SECOND SEIMAS ATTITUDES TO RELATIONS WITH GREAT BRITAIN

AUDRONĖ VEILENTIENĖ

Summary

Keywords: Seimas (parliament); faction; opposition; loan; railway.

During the period from 1923 to 1925 the Second Seimas of Lithuania declared its orientation towards Great Britain, though other options of international orientation were discussed unofficially. Insufficient support of Lithuania's interests in international institutions provided by the diplomats from Great Britain disappointed the Lithuanian politicians; nevertheless, they continued the cooperation. The Seimas of Lithuania established and maintained inter-parliamentary relations with the parliaments of Great Britain. The parliamentary delegations from Great Britain paid visits to Lithuania;

the delegation of the Lithuanian Seimas along with the members of parliaments from Latvia and Estonia were invited to London. However, not all the opportunities of cooperation were exploited. The Christian Democrats bloc refused the loan offered by Great Britain for railway construction, thus, the Government of E. Galvanauskas resigned and LVLS and LSDP harshly criticized the decision of the ruling bloc by accusing them of the clash of interests. The refusal of the loan showed that the Christian Democrats bloc did not associate the future of Lithuania with the support of Great Britain.